

УДК 330.33.01;336

Л. Л. КІСТЕРСЬКИЙ,
професор, доктор економічних наук,
директор Інституту міжнародного ділового співтовариства,
завкафедрою міжнародного менеджменту
Національної академії статистики, обліку та аудиту
(Київ)

У ПОШУКАХ ВИХОДУ З КРИЗИ: БІБЛІЯ ОЧИМА ЕКОНОМІСТА *

Проаналізовано антикризові концепції Нобелівського лауреата П. Кругмана, Дж. М. Кейнса та провідних українських економістів, розглянуто доцільність використання їхніх рецептів в Україні для подолання сучасної кризи. Показано, що проведення державних регулюючих заходів для подолання кризи гармонізується з економічними постулатами Біблії, що є актуальними для будь-якого часу.

Ключові слова: криза, державне регулювання, інвестиційний попит, кейнсіанство, християнство, Біблія, кадри, зайнятість, зростання.

L. L. KISTERS' KY,
Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Director of the Institute for International Business Development,
Head of the Chair for International Management
of the National Academy for Statistics, Accounting, and Auditing
(Kyiv)

TO END A DEPRESSION: ECONOMIC PERCEPTION OF THE BIBLE

The crisis management concepts of J.M. Keynes and the Nobel laureate P. Krugman, as well as those of the leading Ukrainian economists, are analyzed, and the expediency to use their formulas in Ukraine for ending the contemporary recession is considered. It is shown that the realization of state's controlling measures aimed at overcoming the crisis is in harmony with Bible's economic postulates, which are actual for any times.

Keywords: crisis, government regulation, investment demand, Keynesianism, Christianity, Bible, personnel, employment, growth.

Світовий досвід показує, що суто прагматичний підхід до економічного розвитку, хоча й забезпечує прийнятні темпи зростання, не вирішує багатьох фундаментальних проблем суспільства, що спричиняє потрясіння та наростання екстремізму, кризи та соціальні негаразди. Причому в сучасному світі ці проблеми загострюються як в окремих країнах, так і в системі міжнародних відносин у цілому. Прикладом тому слугує криза світової економіки, що роз-

* Матеріал публікується в порядку дискусії, започаткованої академіком НАН України В.М. Гейцем і членом-кореспондентом НАН України А.А. Гриценком статтею "Вихід з кризи (Роздуми над актуальним у зв'язку з прочитаним)" // Економіка України. – 2013. – № 6. – С. 4–19.

почалася у 2008 р. і з якої поки що не знайшли виходу ані окремі країни, ані міжнародні організації, ані видатні економісти сучасності.

У дискусії навколо концепції виходу з кризи, розробленої Нобелівським лауреатом П. Кругманом, провідні українські економісти В. Геєць і А. Гриценко у своїй статті розглядають можливості та особливості практичного застосування запропонованих підходів до пошуку шляхів для подолання кризи, у тому числі й в Україні. Проте викладені в ній ідеї та погляди виходять далеко за межі теоретичної дискусії з Нобелівським лауреатом щодо подолання сучасної фінансово-економічної кризи, порушуючи фундаментальні проблеми сучасного цивілізаційного розвитку.

Праця П. Кругмана [1] викликала бурхливу реакцію серед економістів, політиків та журналістів в усьому світі. Деякі рецензії на книгу містять запитання: “А що сказав би Дж. М. Кейнс?” (What would Keynes say?). Дійсно, і автор книги, і автори статті приділяють належну увагу одному з основних постулатів Дж. М. Кейнса, наслідування якого допомогло б пришвидшити подолання сучасної рецесії. Суть цього постулату полягає в тому, що сувора економія, за допомогою якої уряди нині намагаються подолати кризу, повинна застосовуватися для стримування “перегріву” економіки під час буму. Застосування цього методу за часів рецесії призводить до подальшого руйнування ринку праці, стримування поживлення приватного сектору, який би міг вивести економіку з кризи.

Ці рецепти найповажніших економістів минулого та теперішнього століть поки що не застосовуються належним чином у практиці виходу з кризи. Винятком є тільки “новий курс” президента США Ф. Рузвельта для подолання найглибшої рецесії 1929–1933 рр. Протягом першого терміну свого президентства Ф. Рузвельт підвищив частку одержавлення ВВП, посилив регулюючу роль держави в економіці, збільшив податки та бюджетні витрати, що привело до скорочення безробіття та поживлення економіки. Цей курс значною мірою стимулював Дж. Кейнса до опублікування у 1936 р. своєї основної праці “Загальна теорія зайнятості, процента та грошей” [2].

Таким чином, Дж. М. Кейнс, по суті, блискуче узагальнив і розвинув успішний досвід подолання Великої депресії, а також власну практику боротьби з кризовими явищами в Англії, підвівши під них глибоке теоретичне підґрунтя. Він переконливо показав, що система ринкових економічних відносин зовсім не є саморегулюючою і для забезпечення ефективної зайнятості та економічного зростання необхідні своєчасні та збалансовані регулюючі дії держави, спрямовані на інвестиційне стимулювання економіки.

З часом ідеї Дж. М. Кейнса доповнювались і трансформувались, але незмінною залишалася важлива регулююча роль держави в процесі подолання кризових явищ в економіці. Так, у 1980 р. президент США Р. Рейган для поживлення економіки вдався до радикального скорочення податків і посилення економічного лібералізму. Проте далі все пішло за Кейнсом.

Згодом якісні зрушення другого етапу науково-технічної революції, технологічні та соціальні трансформації, процеси інтернаціоналізації виробництва та капіталу, а також розвиток глобалізації істотно знизили ефективність на-

ціональних засобів впливу на економіку, особливо в малих і середніх країнах. Прикладом цього може слугувати сучасна Об'єднана Європа, що переживає надзвичайно складний етап у своєму розвитку, викликаний гострою фінансово-економічною кризою.

У боротьбі з сучасною економічною кризою в Європі багато урядів покладаються не на рекомендації Дж. М. Кейнса та П. Кругмана, а на рецепти МВФ, скорочуючи державні витрати та інвестиційні програми, знижуючи тим самим попит і заганняючи економіку в рецесію. На цю важливу для України обставину звертають увагу В. Геєць і А. Гриценко. В Україні ж, на жаль, немає стабільного шару політиків, які б володіли глибокими економічними знаннями, здатними, за влучним висловом авторів статті, не “затикати діри” в економіці, керуючись доцільністю політичного моменту, а проводити системну економічну політику, в тому числі й для подолання сучасної кризи (с. 5, 6).

Хотілося б звернути особливу увагу на проблему зайнятості, яку не вирішити шляхом скорочення державних витрат. Необхідність підтримки та розвитку системи ефективної зайнятості як інструменту макроекономічної політики та найважливішої складової регулюючої стратегії держави обґрунтовували і Дж. М. Кейнс, і П. Кругман. Недаремно в назві основної праці Дж. М. Кейнса перше місце серед найважливіших макроекономічних показників посідає саме зайнятість [2]. Як показує практика, безробіття не тільки негативно впливає на економіку, стримуючи її зростання, але й деморалізує людей. Цієї самої точки зору дотримуються В. Геєць і А. Гриценко, відзначаючи, що в Україні, на жаль, проблемі безробіття не приділяється належної уваги (с. 7, 8).

Проте аналізовані в процесі дискусії підходи пропонують вжиття різних державних регулюючих заходів для подолання кризи, тобто вже після настання рецесії. Ймовірно, варто спробувати проводити певну державну політику для запобігання прогнозованим кризовим явищам або, принаймні, їх пом'якшення. У цьому зв'язку хотілося б відзначити, що основоположні принципи організації економічних відносин у суспільстві описані ще в Біблії, хоча досі вони не проаналізовані та не викладені в системі чітких економічних знань.

Біблія пропонує широкий спектр економічних постулатів і рекомендацій для успішного та гармонійного розвитку суспільства. Багато її розділів містять прямі повчання економічного характеру, що є вельми актуальними для будь-яких часу та рівня технологічного розвитку*.

Важливість біблейських положень для побудови та розвитку ринкової економіки в Україні наголошувалася в праці О. Плотнікова, який вважає, що “...ринкові основи сприйняття економіки закладені в духовному її розумінні, що повною мірою сходять до Біблії” [3, с. 3].

У процесі самостійного багаторічного вивчення й аналізу економічних аспектів Біблії автором було зроблено спробу узагальнити, структурувати та викласти біблейські економічні постулати і накази стосовно сучасної економі-

* У статті розглядаються не світоглядні складові релігії, такі як космогонія й антропология, духовність, мораль, моральність тощо, а тільки постулати та повчання економічного характеру, які повністю співвідносяться з існуючими науковими підходами, фрагментарно або ситуативно рекомендуються сучасною економічною наукою та застосовуються на практиці.

ки *. Проте в рамках журнальної статті неможливо охопити всі економічні ідеї Біблії, які можуть бути корисними при здійсненні державної соціально-економічної політики. Для цього необхідна окрема публікація монографічного формату. Тому сконцентруємося на викладі найважливіших економічних ідей Біблії, які відповідають сучасним науковим підходам, є застосовними для економічних трансформацій і реформ, а також співзвучними дискусійній темі журналу.

Насамперед, у Біблії настійно рекомендується звертати увагу на добір старанних і кваліфікованих кадрів. Цей принцип у всі часи є ключовим для керівника держави. Цар Давид говорив своєму синові Соломону про важливість залучення фахівців перед початком великої справи: *“І будуть з тобою в усякій праці ревні люди, здібні на всяку службу, а начальники та весь народ, — на всі накази твої”* [4, 1 Хр. 28:21]. Основоположним принципом при доборі кадрів Біблія наказує зробити опору не на особисту відданість або вікову групу, а на фахівців усіх вікових категорій, які б могли не тільки лестити в обличчя правителю, тому що лестоші та приємна неправда спричиняють послаблення влади [4, 2 Хр. 10:3–19].

У Біблії багато разів наголошується на важливості професіоналізму в будь-якій справі: оскільки люди мають різні дарування, то і займатися слід тим, до чого вони є [4, Рим. 12:6, 7, 8]. У нас “політичною доцільністю” часто виправдовується просування на найвищий рівень людей не тільки без відповідного дарування або без освіти, але й без морально-етичних принципів. Подібних керівників тримають при владі горезвісні квоти та політичні союзники, для яких високий пост у виконавчій владі — не складна робота та величезна відповідальність, а лише засіб задоволення політичних амбіцій і доступу до витратної частини бюджету.

У Біблії міститься пряме повчання про недопустимість низької плати працівникам за працю та незаконність затримок і неплатежів заробітної плати (*“Горе тому, ...хто каже своєму ближньому працювати даремно, і платні його йому не дає”* [4, Єр. 22:13]). На сучасному етапі розвитку суспільства низька частка вартості робочої сили в ціні товару призвела до зростання тіньової економіки, корупції та, зрештою, до послаблення державності в Україні.

Праця старанних і кваліфікованих працівників повинна гідно винагороджуватися. Більшість людей є працелюбними від природи, оскільки в Біблії наголошується: *“Людина трудяща працює для себе, бо до того примушує рот її”* [4, Пр. 16:26]. Дійсно, особливо в нинішніх умовах розвиток забезпечують фахівці вищого рівня, які повинні отримувати значно більшу плату за свою працю. Їхня заробітна плата негайно повинна бути наближена до європейського рівня. В. Геєць і А. Гриценко зазначають, що така система оплати праці дозволить, у разі потреби, залучати і кращих зарубіжних спеціалістів (с. 9).

Підприємницька діяльність завжди була найважливішою складовою життя як окремої людини, так і суспільства в цілому. У багатьох розділах Біблії містяться професійні економічні поради підприємцям, які й нині є актуаль-

* Автор жодним чином не применшує важливість і етичний вплив на суспільство двох інших основних світових релігій (Ісламу та Буддизму), тим більше, що Біблія і Коран, наприклад, містять ряд спільних положень і пророцтв.

ними (наприклад, про те, що перед здійсненням проекту слід зробити необхідні розрахунки: *“Хто бо з вас, коли башту поставити хоче, перше не сяде й видатків не вирахує, – чи має потрібне на виконання, щоб, коли покладе він основу, але докінчити не зможе, усі, хто побачить, не стали б сміятися з нього”* [4, Лк. 14:28, 29]).

Яскравим прикладом порушення цього Біблейського принципу в історії сучасної України є будівництво нафтопроводу “Одеса – Броди”. “Батьки” проекту спочатку прийняли “політичне рішення про будівництво”, а потім іноземна кредитуюча організація замовила українським аспірантам скласти бізнес-план з обґрунтуванням необхідності проекту. Як наслідок, Україна дістала багаторічне навантаження на бюджет щодо повернення кредиту, оскільки досі не зрозуміло, що прокачувати нафтопроводом і в якому напрямку.

Особливе місце в Біблії займають повчання щодо організації та ведення малого та родинного бізнесу. Перш за все, в Біблії наголошується, що пошани гідний той, хто сам забезпечує себе роботою та шматком хліба: *“Ліпше простий але роботящий на себе, від того, хто поважним себе видає, хліба позбавлений”* [4, Пр. 12:9]. Родинне підприємництво вважається основою малого бізнесу, та Біблія підкреслює важливість передачі справи від покоління до покоління у межах сім’ї, тобто спадкування бізнесу [4, 4 М. 36:7, 8, 9]. Як показує практика розвинутих ринкових економік, так само створюються робочі місця і зростає самозайнятість населення, закладаються підприємницькі традиції, постійно покращується якість товарів і послуг.

За Біблією, роль держави в розвитку підприємництва полягає, насамперед, у відсутності подвійних стандартів, створенні рівних і сприятливих для всіх умов ведення бізнесу, усуненні бар’єрів на шляху розвитку підприємництва: *“Вага неоднакова, неоднакова міра, – обоє вони – то огида для Господа”* [4, Пр. 20:10]. Таким чином, і це підтверджує практика розвинутих ринкових демократій, саме приватний сектор економіки, і перш за все малий бізнес, є основною рушійною силою розвитку не просто економіки, а суспільства в цілому, і заслуговують на усіляку державну підтримку [4, Іс. 10:1, 2].

На жаль, в Україні соціальні нарахування на підприємців і податки формуються всупереч біблійським постулатам і мають конфіскаційний характер, що зумовлює високий рівень тіньової економіки в країні.

У Біблії багато місця приділено повчанням з управління фінансовими ресурсами. Притча про заритий у землю талант досить відома та часто згадується людьми в повсякденному житті. Притча ж з Нового Заповіту про пана, що роздав десяти людям десять мін (грецька срібна монета), відома значно менше, хоча й має той самий економічний сенс, що й притча про талант [4, Лк. 19:13–26]. Ця притча містить, по суті, основоположні принципи управління фінансами, яких далеко не завжди дотримуються в сучасній економіці. Біблія наказує, що гроші повинні знаходитися там, де їм забезпечується прибуткове та безпечне використання, а не в домашніх схованках. В умовах сучасної України поза банківською системою громадяни зберігають (за різними оцінками) суму, порівнянну з річним бюджетом країни, тобто поза економікою знаходяться величезні ресурси, яких так не вистачає для фінансування програм розвитку й економічних реформ.

У Біблії повчанням з регулюючих заходів у сільському господарстві та землеробстві відведено одну з найважливіших ролей, вони містяться в багатьох розділах і охоплюють практично всі сфери та ланцюжки галузі — від вирощування різних сільськогосподарських культур і розведення тварин до зберігання та переробки продуктів [4, Пр. 13:23, Пр. 11:26].

Положення стосовно землеволодіння та зміни форм власності на землю прописані, мабуть, найчіткіше та найсуворіше. У Біблії говориться, що неврегульовані операції із землею можуть призвести до її неправильного використання, подальшого зубожіння людей і деградації держави. У ній також прописано систему покарань (особливо хабарників і корупціонерів) за порушення при операціях із землею.

По суті, Біблія наказує підтримувати товарні відносини у сфері власності на землю та переданні прав на землеволодіння, хоча з деякими специфічними обмеженнями сучасного характеру. Мається на увазі таке сучасне правило землекористування, як оренда землі на 49 років з правом подальшого викупу: *“Іосвятите рік п’ятдесятиріччя, і оголосите волю в Краю для всіх мешканців його, — ювілей він буде для вас: і вернеться кожен до своєї посілості, і кожен до родини своєї вернеться. Уроці того ювілею вернетесь кожен до своєї посілості. А земля не буде продаватися назавжди, бо Моя та земля, бо ви приходьки та осілі в Мене”* [4, 3 М. 25:10, 13, 23].

Враховуючи нерозвинутість ринку земельних відносин в Україні та втрату навичок приватного землекористування, ймовірно, було б доцільно не розпайовувати сільськогосподарські угіддя на дрібні володіння, а на певний період зберегти державну власність на цю категорію землі, застосовуючи Біблейські рекомендації орендного землекористування.

Ще суворішими є накази Біблії щодо землеволодіння в межах міста: *“А пасовисько навколо їхніх міст не буде продане, бо це вічна посілість для них”* [4, 3 М. 25:34]. На щастя, в Києві почали повертати в комунальну власність тисячі гектарів міських земель, незаконно розпроданих або переданих міською владою за хабар. Біблія вельми суворо ставиться до будь-якої власності в межі міста, у тому числі до нерухомості; навіть якщо власник продав свій міський будинок, то він має право викупити його протягом року з дня продажу: *“А коли хто продасть мешкальний дім в обмурованому місті, то викуп його буде до кінця року від часу продажу його, — рік буде на викуп його”* [4, 3 М. 25:29]. Таким чином, у межах міста Біблія рекомендує зберігати, говорячи сучасною мовою, комунальну власність на землю та рекомендує консервативний підхід до операцій з нерухомістю. Більше того, Біблія вкрай негативно ставиться до концентрації нерухомості та земляних ділянок в одних руках: *“Горе тим, що долучають дома до дому, а поле до поля приточують, аж місця бракує для інших, так ніби самі сидите серед краю!”* [4, Іс. 5:8].

У Біблії досить важливу увагу приділено одному з прадавніх видів людської діяльності — торгівлі. У ній часто зустрічаються роздуми та розпорядження щодо етики торгівлі, її ролі в розвитку економіки, оподаткування на прибуток від торговельних операцій, місця торгівців у суспільній ієрархії і багато чого іншого, пов’язаного з торгівлею.

Перша ж згадка про торгівлю в Старому Заповіті містить повчання з етики. Наголошується про необхідність використання єдиних мір ваги та сипких речовин, їх точність і правильність, різко засуджуються обважування й обрахування: *“Не буде в тебе в торбі твоїй подвійного каменя до ваги, великого й малого, не буде тобі в твоїм домі подвійної ефи (міра сипких речовин і рідин, що дорівнює 24 літрам), великої й малої. Камінь до ваги буде в тебе повний і справедливий, ефа буде в тебе повна й справедлива, щоб продовжилися дні твої на землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі. Бо огида перед Господом, Богом твоїм, кожен, хто чинить таке, хто чинить несправедливість”* [4, 5 М. 25:13–16].

У Біблії наказується, що імпортувати слід тільки найкраще, унікальне, від виробника: *“А коней, що були в Соломона, приводили з Єгипту та з Кеве; царські купці купували їх з Кеве. І ходили вони, і вивозили з Єгипту колесницю за шість сотень срібла, а коня – за сотню й п’ятдесят. І так вони вивозили все це своєю рукою для всіх царів хітійських та царів сирійських”* [4, 2 Хр. 1:16,17]. Керуючись схожим підходом, Україні слід скоротити імпорт дешевих товарів і продуктів, які можуть бути вироблені національними виробниками, та ввозити переважно високотехнологічні товари з унікальними споживчими якостями.

У сучасних умовах Україна є визнаним у світі експортером робочої сили, у тому числі й найбільш кваліфікованої – дослідників у різних сферах науки, фахівців у сфері інформаційних технологій, діячів мистецтва. Біблія ж пропонує абсолютно інший підхід. Кваліфіковану робочу силу потрібно запрошувати до країни, а людей розумних спонукати до праці [4, 2 Хр. 2:7, 8,10,13,17,18].

В Україні протягом тривалого часу відбувається скорочення населення, що пояснюється не тільки демографічними причинами, але й багаторічним легальним і нелегальним відпливом громадян за кордон через відсутність гідних робочих місць. Із цього приводу в Біблії говориться: *“У численності люду величність царя, а в браку народу – погибель володаря”* [4, Пр. 14:28]. Безперечно, в сучасних умовах потрібно прагнути не просто до кількісного зростання населення, але, насамперед, до якісного.

Цей біблейський постулат не можна сприймати примітивно, не враховуючи ставлення до людей, які реально забезпечують економічне зростання. Свого часу в Україні “правитель” не знайшов нічого кращого, ніж просто давати гроші за народження дитини, а подальші керівники лише збільшували преміальні, змагаючись у популізмі та створюючи непомірне соціальне навантаження на ефективну частину суспільства і витратну частину бюджету. Практика не тільки України, але й розвинутих держав давно підтвердила аморальність і економічну недоцільність подібних “преміальних”.

Виплати при народженні дитини, як це робиться в ряді країн, можна було б резервувати на депозитних цільових рахунках у спеціальних фінансових установах з подальшим використанням для здобуття освіти, створення бізнесу або будівництва житла.

Борги (внутрішні та зовнішні) вже давно є майже не основною прикметою не тільки світової економіки, але й усієї системи міжнародних економічних відносин. Проблема управління боргом відома настільки ж давно, наскільки і відсутність її вирішення. Більше того, за останні десятиріччя ця проб-

лема, як вірус, поширилася з країн, що розвиваються, на розвинуті та охопила навіть наймогутніше економічне угруповання сучасності — Європейський Союз.

Біблія містить цілий ряд рекомендацій відносно управління боргом. Сучасна міжнародна практика часто суперечить цим рекомендаціям, зокрема, регулярне списання боргів найменш розвинутим країнам, що спричиняє неефективне використання ними ресурсів. Інші ж рекомендації Біблії у цій сфері поки що поза практикою кредитування й управління боргом. Цікаво відзначити, що списувати борг наказується або ближньому, або братові своєму, тобто в біблейському трактуванні громадянинові своєї країни. А ось з іноземця рекомендується стягувати: *“На чужинця будеш натискати, а що буде твоє в брата твого, те відпустить йому рука твоя”* [4, 5 М. 15:3].

У Біблії неодноразово висловлюється думка про те, що самому не варто брати у борг, а варто давати, оскільки це приносить владу над іншими народами: *“Бо Господь, Бог твій, поблагословив тебе, як говорив був тобі, і ти зробиш, що багато людей даватимуть тобі позичку, а ти не даватимеш позички. І будеш ти панувати над багатьма народами, а над тобою не будуть панувати”* [4, 5 М. 15:6]. Ця думка повністю підтверджується і сучасною практикою України, коли міжнародні фінансові організації-кредитори висувають країні не зовсім прийнятні умови для продовження співпраці, яка необхідна Україні для погашення колишніх боргів, накопичених за кредитами цих самих організацій.

Кредитні відносини займають у Біблії особливе місце. Багато розпоряджень і рекомендацій Святого Писання є вкрай актуальними не тільки для економіки України, але й для багатьох інших розвинутих країн. З кредитними інструментами, наказує Біблія, слід поводитися селективно та не всім варто давати ресурси в кредит.

Так, Біблія рекомендує не кредитувати ближніх, тобто співгромадян. А ось іноземцям, яких ти бажаєш економічно завоювати, можна віддавати ресурси в зростання, тобто надавати кредити: *“Не будеш позичати братові твому на відсоток срібла, на відсоток їжі та всякої речі, що позичається на відсоток. Чужому позичиш на відсоток...”* [4, 5 М. 23:19, 20, 21]. Ймовірно, мається на увазі, що ближнім, які мають потребу, слід надавати фінансову підтримку, як і наказує в багатьох розділах Біблія. Так чинять у багатьох розвинутих країнах (ЄС, США, Канаді), де в рамках державних програм громадянам надаються соціально важливі кредити, особливо довгострокові, під символічні проценти. Так, наприклад, довгостроковий кредит під купівлю першого житла можна одержати під 2–4% річних.

Для підтримки в країні ефективного попиту та стимулювання інвестиційних програм розвитку держава повинна проводити активну і своєчасну регулюючу політику. Сучасний рецепт подібної політики міститься у статті В. Гейця й А. Гриценка. Вони пропонують створювати державні неприбуткові кредитно-фінансові інститути для підтримки проектів розвитку. Щоб це не призвело до зростання інфляції, ресурси слід вводити в оборот під створення реальної вартості. Крім того, подібний підхід сприяв би зниженню процентних ставок. А відкрита та публічна діяльність цих установ під контролем гро-

мадськості створить “острівці” некорумпованих відносин, що особливо важливо для країни, яка потопає в корупції. Зокрема, подібний підхід можна застосувати для вирішення гострої житлової проблеми, будівництва доріг — секторів, які можуть стати “локомотивом” розвитку економіки і, головне, внутрішнього ринку (с. 13, 14). Реалізація даного рецепту дозволить також залучити в оборот багатомільярдні грошові ресурси населення країни, що знаходяться поза економікою. Подібний підхід повністю відповідає біблейській рекомендації щодо управління грошовими ресурсами та фінансової підтримки власних громадян.

У сучасній економіці набуло значного поширення кредитування під заставу (нерухомості, землі, автомобілів тощо). В Україні та в інших країнах останнім часом відбуваються часті банкрутства банків, які активно роздавали кредити під заставу, тим самим сприяючи “перегріву” економіки, наблизивши її спад і кризу, перетворивши таким чином заставні ресурси на неліквіди. У Біблії сказано: *“Ніхто не візьме в заставу долішнього каменя жорен або горішнього каменя жорен, бо він душу взяв би в заставу”* [4, 5 М. 24:6].

Організація ефективної та справедливої системи оподаткування в державі є, мабуть, одним з центральних компонентів економічних розпоряджень Біблії, у якій говориться, що податки не повинні бути дуже високими, оскільки це призводить до ухилення від їх сплати, соціальної непокори та бунту. Біблія описує випадок, коли народ просив царя послабити тяжке ярмо, обіцяв служити йому справно, але він, у супереч порадам старійшин, відмовився знизити податки і послав свого представника повідомити про це людям. У відповідь вони закидали представника камінням [4, 2 Хр. 10:3, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 16, 18].

У Біблії багато разів наголошується, що податки слід стягувати диференційовано, що не повинно бути єдиної податкової ставки для багатих і бідних; податкова система має бути спрямована на підтримку бідного, а не багатого: *“Хто тисне убогого, щоб собі збагатитись, і хто багачеві дає, — той певно збідніє”* [4, Пр. 22:16]. Далі ця сама думка сформульована ще більш образно: *«І сів Він навпроти скарбниці, і дививсь, як народ мідяки до скарбниці вкидає. І багато заможних укидали багато. І підійшла одна вбога вдовиця, і поклала дві лепті, цебто гріш. І покликав Він учнів своїх та й промовив до них: “Поправді кажу вам, що ця вбога вдовиця поклала найбільше за всіх, хто клав у скарбницю. Бо всі клали від лишка свого, а вона поклала з убогства свого все, що мала, — свій прожиток увесь”»* [4, Мр. 12:41–44].

В Україні система податкових відрахувань і соціальних нарахувань ніяк не відповідає біблейським підходам. Мало того, що податки та соціальні платежі в Україні є досить високими для економіки перехідного періоду з несталими і ще неміцними ринковими відносинами і нерозвинутим підприємництвом, вони ще й єдині для всіх платників, будь то мультимільйонер або дрібний підприємець, який насилу виживає.

У Новому Заповіті є притча, в якій Ісус показує приклад обов’язковості сплати податку, заплативши його за себе і за Петра [4, Матф. 17:24–27]. У Біблії питання про необхідність сплати податків багато разів обговорюється між Ісусом і його учнями. Відповіді Вчителя своїм учням на багато запитань ста-

ли класичними та давно є ідіомами, хоча в деяких випадках і втратили свій первинний сенс. Ідіома “Кесареві – кесарево...” виникла в результаті обговорення Ісусом й учнями необхідності сплати податі кесареві: *«Принесіть мені гріш податковий, щоб бачити»*. І принесли вони. А він каже до них: *“Чий це образ і напис?”*. Ті ж Йому відказали: *“Кесарів”*. Ісус тоді каже в відповідь їм: *“Віддайте кесарево – кесареві, а Богові – Боже!”*» [4, Мр. 12:15-17]. Таким чином, Ісус чітко дає зрозуміти, що податки платити потрібно.

Так само Біблія наказує уповноваженим на це за заповіддю “брати згідно із законом десятину”, а всім іншим платити її як доказ того, що вони живі [4, Євр. 7:5-8]. Отже, здійснювати два основних види платежів – податки (мита й податі), від сплати яких звільняються тільки служителі храмів, і десятину, яку платять усі. Біблія демократично рекомендує обумовлювати розмір податків, щоб уникнути конфліктів і непокори між государем та платниками мит і податей для підтримки життєдіяльності держави та її подальшого розвитку. Десятина ж більшою мірою має соціальний характер і виділяється на фінансування науки, культури та мистецтва, на підтримку храму та його служителів, а також тих, хто цього потребує.

Такий важливий компонент функціонування держави та формування її бюджетних надходжень, як митниця, також згадується в Біблії. Представники різних професій, включаючи митників, просили поради щодо своєї діяльності: *«І приходили й митники, щоб христитись від нього, і питали його: “Учителю, що ми маємо робити?”*. А він їм казав: *“Не стягайте нічого над те, що вам звлено”*» [4, Лк. 3:12, 13]. Для збирання мит римлянами будувалися спеціальні приміщення, що певним чином відповідали нашим митницям. Митарі користувалися великим впливом і довірою в суспільстві, але їх помічники часто були розкрадачами та здирниками, вважалися гнобителями, грішниками і злодіями. Таким чином, економічні зловживання при збиранні мит стали причиною новозавітного розпорядження митарям не брати більше покладеного, а дотримуватися обумовлених розмірів мита.

У Біблії містяться досить детальні повчання і з цілого ряду найважливіших компонентів економічного розвитку, таких як наука, освіта та сфера знань узагалі, що є найважливішими складовими людської діяльності. Царю Соломону, який славився своєю мудрістю, у сні з’явився Бог і обіцяв виконати будь-яке його бажання, і Соломон попросив його: *«Дай же Своему рабові серце розумне, щоб судити народ твій, щоб розрізняти добре від злого, бо хто потрапить керувати цим великим народом Твоїм?»*. І сказав Бог до нього: *“За те, що просив ти цю річ, а не просив для себе днів довгих та багатства, і не просив душ ворогів своїх, а просив собі розуму, щоб уміти судити, то ось зроблю Я за словом твоїм, – ось Я даю тобі серце мудре та розумне, так що такого, як ти, не було перед тобою й не встане такий, як ти, по тобі. А також те, чого не просив ти, Я даю тобі: і багатство, і славу таку, що такого, як ти не було перед тобою й не буде нікого серед царів усе життя твоє”*» [4, 1 Цар. 3:9, 11, 12, 13].

Таким чином, у Біблії процвітання держави безпосередньо пов’язується з удосконаленням системи знань. Необхідність пріоритетного розвитку “інтелектуального компонента” суспільства була актуальною в усі часи, але особливо важливим він став нині. У статті В. Гейця та А. Гриценка наголошується,

що необхідно формувати іншу стратегію зайнятості. Слід скорочувати витрати в системі виробництва матеріальних благ і послуг. А такі галузі, як освіта, наука, охорона здоров'я та культура, повинні розвиватися за обсягами виробництва і зайнятості (с. 9).

Знання та розум, як відзначає Біблія, додають сенс володінню матеріальними ресурсами шляхом їх розумного використання для розвитку держави: *“Є золото і перел багато, та розумні уста – найцінніший то посуд”* [4, Пр. 20:15].

Біблія, говорячи сучасною мовою, наказує правителям не жаліти засобів на науку й освіту: *“Візьміть ви картання Моє, а не срібло, і знання, добріше від щирого золота: ліпша бо мудрість за перли, і не рівняються їй всі клейноди! Я, мудрість, живу разом з розумом, і знаходжу пізнання розважне”* [4, Пр. 8:10–12]. Витрати держави на сферу знань, наголошується в Біблії, принесуть країні процвітання та благополуччя, а тих, хто не підтримують науку і освіту, чекає деградація: *“Хто ламає поуку – убоztво та ганьба тому, а хто береже осторогу – шанований він”* [4, Пр. 13:18].

Наука й освіта в Україні давно потребують планомірного зближення та еволюційного реформування. На відміну від розвинутих країн, де в системі старих престижних університетів наука та освіта тісно пов'язані, де розвинута їх фінансова підтримка фірмами й індивідуальними меценатами, система знань в Україні розосереджена між академічною, галузевою та вузівською складовими, які мало пов'язані між собою. Крім того, і в науці, і в освіті практично не використовуються широкі можливості міжнародної наукової співпраці за фінансової підтримки ЄС.

Без додаткових бюджетних витрат уже сьогодні можна ефективніше використовувати наявні ресурси, зблизивши інтелектуально й організаційно академічну науку з університетською, забезпечивши їх взаємопроникнення, у тому числі й у навчальному процесі. Крім того, доцільно прийняти законодавчі акти, які стимулюватимуть зв'язки бізнесу з вітчизняною наукою та освітою.

У Біблії неодноразово повторюється думка про те, що сильні повинні підтримувати немічних, бідних і, говорячи сучасною мовою, незахищені верстви населення взагалі. Соціальна політика, спрямована на підтримку тих, хто має у ній потребу, домінує в багатьох розділах Біблії [4, 3 М. 19:9, 10]. Біблія закликає підтримувати добродійність, оскільки це не тільки допомагає вирішувати соціальні проблеми держави, але й сприяє її економічному розвитку через підтримку вжитку та ширше залучення людей до створення матеріальних благ: *“Той, Хто насіння дає сіячеві та хліб на поживу, – нехай дасть і примножить Ваше насіння, і нехай Він зростить плоди праведности Вашої, щоб усім ви збагачувались на всіляку щирість, яка через нас чинить Богові дяку”* [4, 2 Кор. 9:10–11]. В Україні доцільно якнайшвидше ухвалити закон про добродійність для стимулювання на державному рівні корисної діяльності громадян.

У рамках даної дискусії зроблено спробу викласти основні економічні постулати Біблії та показати їх відповідність науковим підходам, застосування яких необхідне для подолання глибокої економічної рецесії, підвищення морально-етичних норм управління в сучасному суспільстві та запобігання гострим кризовим явищам у майбутньому.

Список використаної літератури

1. *Krugman P.* End this depression now! New York and London : W. W. Norton & Company, 2012. – 259 p.
2. *Keynes J.M.* The General Theory of Employment, Interest and Money. – London : Macmillan, 1936. – 362 p.
3. *Плотников А.В.* Христианские основы рыночной экономики. – К. : Украинский христианский университет бизнеса и технологий, 1993. – С. 3.
4. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту із мови давньоєврейської та грецької на українську наново перекладена.

References

1. *Krugman P.* End this depression now! New York, London, Norton, 2012.
2. *Keynes J.M.* The General Theory of Employment, Interest and Money. London, Macmillan, 1936.
3. *Plotnikov A.V.* *Khristianskie Osnovy Rynochnoi Ekonomiki* [Christian Foundations of Market Economy]. Kiev, Ukrainian Christian Univ. of Business and Technol., 1993, p. 3 [in Russian].
4. *Bibliya abo Knygy Svyatogo Pys'ma Starogo i Novogo Zapovitu iz movy davn'oevreis'koi ta grets'koi na ukrains'ku nanovo perekladena* [Bible or Holy Scripture Books of Old and New Testaments translated over again from Hebrew and Greek in Ukrainian] [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 6 серпня 2013 р.
